

Kommittédirektiv

Tilläggsdirektiv till Utredningen om stärkt barnrättsperspektiv i LVU (S 2023:13)

Beslut vid regeringssammanträde den 21 november 2024

Utvidgning och förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 30 november 2023 kommittédirektiv om stärkt barnrättsperspektiv i LVU och en översyn av grunderna för vård (dir. 2023:160). Enligt direktiven ska en särskild utredare föreslå åtgärder i syfte att stärka barnrättsperspektivet vid vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU.

Uppdraget utvidgas. Utredaren ska nu även bl.a.

- bedöma och ta ställning till om tiden bör vara längre än sex månader för den uppföljning som socialnämnden får besluta om efter att en placering med stöd av socialtjänstlagen i ett familjehem, ett skyddat boende eller i ett hem för vård eller boende (HVB) har upphört,
- bedöma och ta ställning till om uppföljningen efter en avslutad placering enligt socialtjänstlagen i ett familjehem, ett skyddat boende eller i ett HVB bör vara en skyldighet för socialnämnden och i så fall på vilket sätt, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Utredningstiden förlängs. Enligt de ursprungliga direktiven skulle uppdraget slutredovisas senast den 28 augusti 2025. Uppdraget ska i stället slutredovisas senast den 30 januari 2026. Ett delbetänkande som avser uppdraget om en

översyn av grunderna för vård enligt LVU i de ursprungliga direktiven ska dock lämnas senast den 10 april 2025.

Uppdraget att se över reglerna om uppföljning av ett barns situation enligt socialtjänstlagen

Den särskilda utredaren har enligt de ursprungliga direktiven i uppdrag att bedöma om tiden för den uppföljning som socialnämnden ska göra när vård enligt LVU upphör ska förlängas. Dessutom ska utredaren, oavsett ställningstagande, lämna förslag på en uppföljningstid på minst ett år.

Ur barnrättsperspektiv är det angeläget att socialnämnden har tillräckliga möjligheter att följa upp ett barn som varit placerat utanför det egna hemmet, oavsett om placeringen har skett frivilligt enligt socialtjänstlagen (2001:453), förkortad SoL, eller utan samtycke enligt LVU.

Enligt 11 kap. 4 a–4 c §§ SoL får socialnämnden besluta om uppföljning av ett barns situation i vissa fall. Det gäller dels när en utredning som gäller ett barns behov av stöd eller skydd har avslutats utan beslut om insats, dels efter att en placering med stöd av socialtjänstlagen i ett familjehem, ett skyddat boende eller ett HVB har upphört. Uppföljningen får ske om det bedöms att barnet, utan att det rör sig om sådana förhållanden som avses i LVU, är i särskilt behov av nämndens stöd eller skydd och det saknas samtycke till en sådan åtgärd. Vid uppföljningen får nämnden ta de kontakter som behövs och samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Uppföljningen ska avslutas senast två månader från det att utredningen som gäller ett barns behov av stöd och skydd avslutats eller placeringen har upphört eller när nämnden dessförinnan finner skäl att inleda utredning enligt 11 kap. 1 § första stycket SoL.

Förutom fortsatt uppsikt över barnets förhållanden syftar uppföljningen till fortsatt motivationsarbete för att göra de insatser till barnet som socialnämnden anser behövs möjliga. Syftet med bestämmelserna är att ge socialnämnden en möjlighet att följa den som är under 18 år i de fall det finns en berättigad oro för barnets situation i hemmet eller förhållanden i övrigt. I detta ligger att möjligheten till uppföljning inte ska tillämpas annat än när det finns starka skäl för det. Uppföljningen ska genomföras på ett genomtänkt, varsamt och respektfullt sätt (prop. 2012/13:10 s. 133 och 134).

Den 4 juli 2024 beslutade regeringen lagrådsremissen En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter. I lagrådsremissen föreslås att en ny socialtjänstlag ska ersätta den nuvarande socialtjänstlagen. Bestämmelserna i 11 kap. 4 a–4 c §§ SoL föreslås föras över till den nya lagen, med den skillnaden att tidsgränsen för när en uppföljning ska vara avslutad förlängs från två till sex månader. I lagrådsremissen konstaterar regeringen att det inom ramen för det aktuella lagstiftningsärendet saknas beredningsunderlag för att förlänga uppföljningstiden utöver de sex månader som föreslås i betänkandet Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag (SOU 2020:47). Regeringen uttrycker dock en avsikt att följa frågan och vid behov överväga om uppföljningstiden behöver förlängas ytterligare. Regeringen konstaterar även att det inte heller finns möjlighet att göra nya överväganden av uppföljningsmöjligheterna eller att föreslå förändringar i kommunernas ansvarsfördelning vid uppföljningen inom ramen för det aktuella lagstiftningsärendet.

Riksdagen har vidare tillkännagett för regeringen att det behövs bestämmelser i socialtjänstlagen som innebär att socialnämnden blir skyldig att följa upp ett barns situation under minst tolv månader efter att placeringen har upphört och barnet har återförts till sin ursprungsfamilj (bet. 2020/21: SoU19 punkt 13, rskr. 2020/21:187).

Möjligheten att utan samtycke följa upp ett barns situation innebär en inskränkning av både vårdnadshavarens och barnets rätt till privat- och familjeliv. Var och en rätt har till skydd för sitt privat- och familjeliv enligt artikel 8 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). En offentlig myndighet får enligt samma artikel inte ingripa i denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till bl.a. skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter. En sådan inskränkning måste således ha ett legitimt syfte och vara proportionerlig. Även i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) finns barnets rätt till privat- och familjeliv reglerat. Av artikel 16 följer att inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv och att barnet har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden eller angrepp.

När bestämmelserna om uppföljning i 11 kap. 4 a–4 c §§ SoL trädde i kraft ansågs de motiverade ur ett barnrättsperspektiv även om de innebar ett

intrång i rätten till självbestämmande och integritet (prop. 2012/13:10 s. 64 och 65). Uppdraget att se över reglerna om socialnämndens möjligheter att följa upp ett barns situation innebär således en avvägning mellan intresset av att skydda barnet och den ytterligare inskränkning av vårdnadshavarens och barnets integritet och självbestämmande som kan bli följderna om reglerna utvidgas ytterligare.

Uppföljningstid efter en avslutad placering i familjehem, skyddat boende och HVB

Det är viktigt att socialnämnden kan följa ett barns situation och utveckling efter en placering utanför det egna hemmet för att säkerställa att barnet får det skydd och stöd som barnet behöver. En förutsättning för att socialnämnden ska kunna göra det är att nämnden har tillräcklig tid till sitt förfogande. Uppföljningstiden behöver vara så lång att det är möjligt för socialnämnden att följa hur barnets situation utvecklas och kunna ta ställning till om situationen är stabil för barnet. Det kan i vissa fall finnas behov av att kunna följa barnet under en längre period, som spänner över flera tidpunkter i barnets och familjens tillvaro, exempelvis över högtider och längre skollov, för att kunna göra den bedömningen. Med tillräcklig tid till förfogande ökar också möjligheterna att motivera till insatser som barnet behöver för att undvika att barnet åter behöver placeras utanför det egna hemmet.

Mot denna bakgrund, och eftersom den särskilda utredaren redan har i uppdrag att bedöma om tiden för den uppföljning som socialnämnden ska göra när vård enligt LVU upphör ska förlängas, finns det anledning att överväga om uppföljningstiden bör vara längre än sex månader även efter att en placering med stöd av socialtjänstlagen i ett familjehem, ett skyddat boende eller ett HVB har upphört.

Utredaren ska därför

- bedöma och ta ställning till om tiden bör vara längre än sex månader för den uppföljning som socialnämnden får besluta om efter att en placering med stöd av socialtjänstlagen i ett familjehem, ett skyddat boende eller i ett HVB har upphört,
- om en längre tid för uppföljning föreslås, bedöma och ta ställning till om det finns skäl för olika lång tid för uppföljning beroende på vilken typ av placering som har upphört,

- om en längre tid för uppföljning föreslås, bedöma och ta ställning till om det finns skäl att föreslå motsvarande ändring av den uppföljning som får göras efter att en utredning har avslutats utan beslut om insats, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Obligatorisk uppföljning efter avslutad placering

Bestämmelserna om uppföljning avser en befogenhet för socialnämnden att följa upp ett barns situation trots att det inte finns samtycke till kontakten. Inget hindrar att socialnämnden i övrigt, och under längre tid, följer upp ett barns situation när familjen och socialtjänsten är överens om det. Vid ett beslut om uppföljning av ett barns situation avgör nämnden hur länge uppföljningen ska pågå och hur den bäst ska genomföras. Av förarbetena följer att socialtjänsten under denna tid med viss regelbundenhet, beroende på barnets ålder och behov, bör ha kontakt med barn och vårdnadshavare och i övrigt ta de kontakter som behövs (prop. 2012/13:10 s. 135).

För att bidra till att stärka tryggheten och stabiliteten för barnet bör det övervägas om uppföljningen helt eller delvis ska utformas som en skyldighet för socialnämnden. Det skulle t.ex. kunna handla om att socialnämnden är skyldig att följa upp situationen för barnet under en viss minimitid eller att ha kontakt i en viss omfattning med barnet och vårdnadshavaren. Att föreslå en sådan skyldighet måste dock vägas mot att placeringar och andra insatser enligt socialtjänstlagen är frivilliga och att det är viktigt att så långt som möjligt sträva efter frivillig vård.

Utredaren ska därför

- bedöma och ta ställning till om socialnämnden bör ha en skyldighet att besluta om uppföljning efter en avslutad placering enligt socialtjänstlagen i ett familjehem, ett skyddat boende eller HVB och i så fall på vilket sätt,
- om en sådan skyldighet föreslås, bedöma och ta ställning till om det finns skäl att utforma uppföljningsskyldigheten olika beroende på vilken typ av placering som har upphört,
- om en sådan skyldighet föreslås, bedöma och ta ställning till om det finns skäl att föreslå motsvarande ändring av den uppföljning som får göras efter att en utredning har avslutats utan beslut om insats, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppföljning i fler situationer

I vissa fall ges barn omfattande insatser i hemmet, på grund av ett komplext stödbehov eller som ett alternativ till en placering. Enligt den nuvarande socialtjänstlagen saknar socialnämnden möjlighet att besluta om uppföljning av dessa barn. Det kan uppfattas som inkonsekvent att det inte finns möjlighet att följa upp barn som fått omfattade insatser i det egna hemmet som ett alternativ till placering trots att det handlar om barn med likartade behov av vård och stöd. Vidare kan ett omfattande behov av insatser indikera större risk för kvarstående oro för barnet efter att insatserna har upphört. Regeringen anser att det är angeläget att utreda om socialnämnden även i dessa fall ska ha möjlighet att besluta om uppföljning av barnets situation efter avslutade insatser.

Utredaren ska därför

- bedöma och ta ställning till om det finns behov av att utvidga socialnämndens möjlighet att besluta om uppföljning enligt socialtjänstlagen till fler situationer,
- om en sådan utvidgning föreslås, ta ställning till hur uppföljningen i så fall ska vara utformad, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppgiftsskyldighet inom ramen för uppföljningen

Socialnämnden har begränsade möjligheter att hämta in uppgifter inom ramen för uppföljningen. Enligt 11 kap. 4 c § SoL får nämnden ta de kontakter som anges i 11 kap. 2 § första stycket SoL. Bestämmelsen i 11 kap. 4 c § SoL motsvaras dock inte av den skyldighet som finns för anmälnings-skyldiga myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma att lämna uppgifter till nämndens utredning (14 kap. 1 § tredje stycket SoL). Detsamma gäller vid uppföljning efter en avslutad placering enligt 21 c § LVU. Eftersom det inte finns någon uppgiftsskyldighet, liknande den i 14 kap. 1 § tredje stycket SoL, för kontakter inom ramen för uppföljningen kommer möjligheten för myndigheter att lämna ut den information som socialnämnden begär in att begränsas av respektive myndighets eller verksamhets sekretess- eller tystnadspliktsregler.

I tidigare lagstiftningsarbeten har bedömningen gjorts att socialnämnden har goda möjligheter att följa barnets situation och genomföra uppföljningar även utan en lagstadgad uppgiftsskyldighet. Om oron för barnet ökar med

anledning av att det uppstår svårigheter för socialnämnden att följa barnets situation, t.ex. på grund av bristande kontakt med barnet och vårdnadshavarna eller bristande information om barnet i övrigt, ska socialnämnden överväga om det bör inledas en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL (se t.ex. prop. 2021/22:178 s. 63).

Det är viktigt att socialnämnden har tillräckliga och ändamålsenliga verktyg för att kunna följa upp ett barn på ett godtagbart sätt. Regeringen bedömer att det är angeläget att i ett sammanhang där en utvidgning av möjligheterna till uppföljning ska övervägas, samtidigt göra en analys av om det behövs en uppgiftsskyldighet till socialnämnden. Det ska vid den analysen särskilt beaktas att uppgiftsskyldigheten kan avse uppgifter om enskilda som skyddas av sekretess. En bedömning ska också göras av vilken grad av intrång i den personliga integriteten som en sådan uppgiftsskyldighet innebär.

Utredaren ska därför

- analysera behovet av att införa en skyldighet att lämna uppgifter till socialnämnden inom ramen för uppföljningen enligt både socialtjänstlagen och LVU samt för vilka en sådan uppgiftsskyldighet ska gälla, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Ansvarsfördelning mellan kommuner vid uppföljning

Riksdagens ombudsmän (JO) har i ett beslut den 15 november 2023 (JO:s ämbetsberättelse 2023/24 s. 408) pekat på att det kan finnas vissa oklarheter avseende en kommuns behörighet att besluta om och genomföra en uppföljning enligt socialtjänstlagen. I beslutet kritiserar JO en kommun för att ha beslutat om och genomfört en uppföljning enligt 11 kap. 4 a § SoL efter att barnet flyttat från kommunen under utredningens gång. Enligt JO innebär ordalydelsen i 11 kap. 4 a § SoL att en kommun måste vara behörig att besluta om insatser för att kunna följa upp barnet.

Det kan konstateras att 11 kap. 4 a § SoL delvis innehåller samma lydelse om en socialnämnds uppföljningsskyldighet som 11 kap. 4 b § SoL. I förarbetena till bestämmelserna om uppföljning behandlas inte frågan om kommunens behörighet att besluta om eller genomföra en uppföljning om ett barn har flyttat till en annan kommun (prop. 2012/13:10).

Oklarheter kring vilken kommun som ansvarar för att följa upp ett barn innebär att barn riskerar att hamna mellan stolarna och att en uppföljning uteblir trots att det finns en kvarstående oro för barnet. Enligt regeringen är det därför viktigt se över om ansvaret för uppföljning av ett barns situation behöver klargöras eller förändras i lagstiftningen. Vid den översynen är det av vikt att beakta reglerna om uppföljning av ett barns situation i ett sammanhang, så att regleringen blir sammanhängande och det inte uppstår omotiverade skillnader mellan regleringen i socialtjänstlagen och LVU.

Utredaren ska därför

- bedöma och ta ställning till behovet av att klargöra eller förändra ansvarsfördelningen mellan kommuner vid uppföljning av ett barns situation, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Konsekvenser och arbetssätt

Det som framgår av den ursprungliga uppdragsbeskrivningen om arbetets genomförande och konsekvensbeskrivningar gäller även i fråga om det utökade uppdraget.

Redovisning av uppdraget

Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska redovisas senast den 30 januari 2026. Ett delbetänkande som avser uppdraget om en översyn av grunderna för vård enligt LVU i de ursprungliga direktiven ska dock lämnas senast den 10 april 2025.

(Socialdepartementet)